

Kielioppikäsitteitä saksan opiskelua varten

Puhuttaessa vieraasta kielestä kieliopin termien avulla on ymmärrettävä, mitä ovat

1. sanaluokat (esim. substantiivi),
2. lausekkeet (esim. substantiivilauseke) ja
3. lauseenjäsenet (esim. subjekti).

Tässä tekstissä selitetään näitä termejä ja kuvataan saksan kieltä kyseisin kieliopin peruskäsittein.

1. Sanaluokkia ja esimerkkejä niistä ovat

substantiivi	<i>der Wagen, die Fähigkeit</i>	auto, kyky
pronomini	<i>sie, dieses, das</i>	hän, tämä, tuo
lukusana	<i>zwei</i>	kaksi
artikkeli	<i>ein, der</i>	–
adjektiivi	<i>grün, schön, hohl</i>	vihreä, kaunis, ontto
adverbi	<i>jetzt, draußen</i>	nyt, ulkona
verbi	<i>sagen</i>	sanoa
prepositio	<i>ohne, in</i>	ilman, -ssa/-ssä
konjunktio	<i>und, dass</i>	ja, että

Sanaluokan kevyt luonnehdinta voisi olla seuraavanlainen: saman sanaluokan sanoilla on sama distribuutio eli jakauma, eli sanat esiintyvät samoissa ympäristöissä ja ovat keskenään vaihdettavissa. Ne muodostavat muotoluokan.

Saksankielisessä lauseessa *Ich habe _____ gehört* (Kuulin _____) viivan kohdalla mahdolliset sanat muodostavat substantiivien luokan. Viivalle voi siis kirjoittaa esim. *die Nachrichten* (uutiset), *das Spielen* (pelaamisen), *den Gast* (vieraan). Mahdollinen on myös pronomini, pronominihan korvaa substantiivin, esim. *Ich habe ihn gehört* (*ihn* = hänet, esim. vieraan).

Toisaalta viivan kohdan voi täydentää myös prepositiorakenteella *von ihr* ([kuulin] hänestä).

2. Lausekkeet rakentuvat sanaluokkiin kuuluvien sanojen ympärille. Ne ryhmittyvät koko lauseen osakokonaisuuksiksi. Lausekkeen keskuksena eli pääsanana on tietyn sanaluokan sana kuten substantiivi, johon liittyy yksi tai useampia täydennyksiä (konstituentteja), jotka määrittävät pääsanaa tarkemmin.

Yleisesti käytettyjä lyhenteitä ovat

NP = noun phrase, substantiivilauseke

VP = verbal phrase, verbilauseke

AP = adjective phrase, adjektiivilauseke

AdvP = adverb phrase, adverbilauseke

PP = prepositional phrase, prepositiolauseke

Esimerkki 1:

Lause *Kennst du die nette Frau?* (Tunnetko tuota mukavaa naista?) sisältää substantiivilausekkeen *die nette Frau*. Sen pääsanana on substantiivi *die Frau*, jota puolestaan määrittää adjektiivi *nett*.

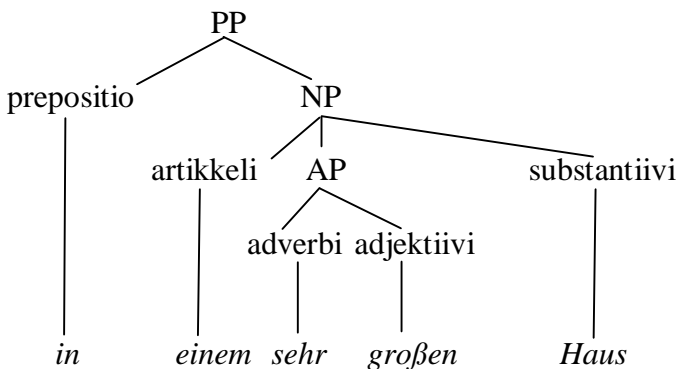
Esimerkki 2:

Das ist sehr lieb von dir (Olit kovin ystävällinen) sisältää adjektiivilausekkeen *sehr lieb*, jonka pääsanana eli adjektiivia *lieb* (ystävällinen) määrittää adverbi *sehr* (kovin).

Esimerkki 3:

Lause *Ihr wohnt ja in einem sehr großen Haus* (Tepä asutte suuressa talossa) sisältää prepositiilausekkeen *in einem sehr großen Haus*. Tämä lauseke koostuu prepositiosta *in* ja substantiivilausekkeesta *einem sehr großen Haus*, joka puolestaan sisältää artikkelin *ein* (taipuneena), substantiivin *Haus* sekä adjektiivilausekkeen *sehr groß*. Adjektiivilauseke sisältää adverbien *sehr* ja adjektiivin *groß*.

Esimerkin 3 prepositiilauseke kuvana:

Kuva 1: prepositiilausekkeen Immediant Constituent -analyysi eli konstituenttiansalyysi

Tyypillisiä lausekkeita ovat

substantiivilauseke, jonka pääsanana on substantiivi, esim. *ein schönes Haus auf dem Hügel* (kaunis talo kukkulalla): pääsanana *ein Haus*, jota määrittävät AP *schönes* ja PP *auf dem Hügel*.

Adjektiivilauseke, esim. *sehr alt* koostuu adjektiivista *alt* ja adverbista *sehr*. Se toimii joko substantiivilausekkeen sisällä pääsanana määritteenä kuten lauseessa *Das ist ein sehr alter Hund* (Tuo on varsin vanha koira), tai lausetasolla predikaatiivina (subjektin ominaisuutta ilmaisemassa, ks. jäljempänä), kuten lauseessa *Der Stuhl ist sehr alt* (tuoli = varsin vanha).

Adverbilausekkeet *so gut, sehr spät, umsonst, ganz ernst*. Lausekkeen pääsanana on adverbi eli taipumaton sana, joka ilmaisee tapaa, paikkaa, aikaa, syytä jne.

Prepositiilauseke: lauseke *in diesem Haus* (tässä talossa) sisältää preposition *in* + substantiivilausekkeen *dieses Haus* (pronomini *dieses* taipuneena).

Verbilauseketta on usein pidetty esimerkiksi englannin kielessä koko lauseen perusrakenteen toisena konstituenttina (muodostimena) toisen ollessa subjekti-NP.

Voidaan siis katsoa, että lause koostuu VP:stä¹ ja NP:stä ja että kaikki muut lauseketyypit sisältyvät niihin. Esimerkiksi lause *Martin kauft wahrscheinlich morgen ein neues Fahrrad* (Martin ostaa huomenna todennäköisesti uuden polkupyörän) koostuu substantiivilausekkeesta Martin ja verbilauseketta on lauseen loppuosa: *kaufen*-verbi ja sille alisteiset adverbilausekkeet *wahrscheinlich* ja *morgen* sekä substantiivilauseke *ein neues Fahrrad*.

3. Lauseenjäsenet

Seuraavassa esimerkissä osoitetaan, kuinka substantiivilauseke *ein altes Auto* (vanha auto) toimii eri lauseenjäsenen funktiossa.

subjekti	<i>Das alte Auto kostet nur 300 Euro.</i> (Vanha auto maksaa 300 €)
objekti	<i>Ich habe ein altes Auto gekauft.</i> (Ostin vanhan auton.)
predikaatiivi	<i>Das hier ist mein altes Auto.</i> (Tämä on vanha autoni.)
täydennys l. attribuutti	<i>Ich habe mir Reifen eines alten Autos gekauft.</i> (Ostin vanhan auton renkaat.)

Lauseessa ”Ajoimme sinne vanhalla autolla” (*Wir sind dorthin mit einem alten Auto gefahren*) puolestaan on suomen kielen substantiivilauseke *vanhalla autolla* saksan kielessä prepositionaalilauseke *mit einem alten Auto*.

Lauseenjäsenenä sen on molemmissa tapauksissa adverbiaali, eli ilmaisee *tapaa*.

Lauseenjäseniä ovat siis mm. seuraavat kategoriat:

Subjekti, joka ilmaisee lauseen (kieliopillisen) tekijän (ks. jäljempänä määritelmän ongelmallisuudesta), esim. *Am Sonntag berichten die Korrespondenten aus Brüssel*. (Sunnuntaina kirjeenvaihtajat raportoivat Brysselistä). Lauseen predikaattiverbi taipuu subjektin mukaan (yksikkö/monikko, persoona).

Predikaatti eli taipuva verbi. Saksan kielessä on kiinnitettävä huomiota eriäviin yhdysverbeihin, joiden etuliite löytyy päälauseessa vasta lauseen lopusta, esim. verbit *rufen* ja *anrufen*: *Ich rufe dich dann* ja *Ich rufe dich dann an* merkitsevät ”Huudan sinulle sitten” ja ”Soitan sinulle sitten”. Verbin etuliite voi olla

prepositio (*abwaschen*, tiskata),

adjektiivi (*wahrnehmen*, ”ottaa todesta”, havaita),

adverbi (*wegnehmen*, ottaa pois)

substantiivi (*Acht geben*, olla varovainen) tai

verbi (*kennenlernen*, tutustua).

Joissakin fraaseissa on tulkintakysymys, onko muodoste (muodoste on pitempi kuin edellä mainitut etuliitteet) osa predikaattiverbiä vai täydentääkö se lausetta, kuten lauseessa *Das Unternehmen schrieb letztes Jahr wieder rote Zahlen* (Yritys ”kirjoitti viime vuonna jälleen punaisia lukuja”, eli teki negatiivisen tuloksen). Onko lauseen verbi *schreiben* vai *rote Zahlen schreiben*?

¹ Lausetasolle välittömästi alisteisen VP:n pääsanana olevan verbin on oltava persoonassa ja luvussa (tai passiivissa) taipuva verbi. Esim. lauseessa *Ich lehre mein Kind schwimmen* jakaantuu lause NP:hen *ich* ja VP:hen *lehre mein Kind schwimmen*, jonka pääsanana on *lehre* (ei *schwimmen*).

Objekti eli verbin ilmaisevan tekemisen kohde.

Predikatiivi, joka ilmaisee subjektin ominaisuutta ja liittyy sellaisiin verbeihin kuin *sein* (olla), *werden* (tulla joksikin), *wirken* (vaikuttaa joltakin). Esim. *Sie ist/wird/wirkt krank* (hän on sairas / hän tulee sairaaksi / hän vaikuttaa sairaalta).

Täydennys eli attribuutti, joka täydentää pääsanaa lisäinformaatiolla; esim. adjektiivitäydennys *eine schwarze Katze* (musta kissa), genetiivitäydennys *das Bellen der Hunde* (koirien haukunta) tai prepositiotäydennys *die Ressourcen von den EU-Ländern* (EU-maiden resurssit).

Adverbiaali on lauseenjäsen, joka ilmaisee tekemisen ulkoisen kehyksen seikkoja (aika, paikka, tapa, syy, väline ym.). Esim. paikan ilmaisu (eli adverbiaali) voi olla adverbi *drinnen* (sisällä) tai prepositiolauseke *im Bus* (bussissa).

Appositio eli selityslisä, joka erotetaan pilkuilla. Esim. *Frau Caspers, die alte Nachbarin, sitzt gerne in ihrem Garten* (Rouva Caspers, vanha naapuri, istuu usein pihallaan).

Esimerkki pitkän lauseen jäsenyyksestä:

Auf diesem Feld sahen die kleinen Kinder vom Hof gestern eine Katze ein Elsternjunges jagen. (Tällä kentällä pihan pienet lapset näkivät eilen kissan jahtaavan harakanpoikasta).

Subjekti (kuka näki): substantiivilauseke *die kleinen Kinder vom Hof*, substantiivilausekkeen pääsana on *die Kinder*, jota määrittävät adjektiivitäydennys *klein* ja prepositiolauseke *vom Hof*.

Predikaatti (mitä tehtiin): verbi *sahe*n.

Objekti (mitä nähtiin): substantiivilauseke *eine Katze ein Elsternjunges jagen*, joka sisältää substantiivin *eine Katze* ja verbilausekkeen *ein Elsternjunges jagen*, joka puolestaan sisältää substantiivilausekkeen *ein Elsternjunges*.

Adverbiaali (missä, milloin): prepositiolauseke *auf diesem Feld* ja adverbilauseke *gestern*.

Ongelmakohtia lauseenjäsenyyksessä

Kun lausetta jäsennetään, puhutaan syntaksista eli lauseopista, sekä syntaktisista funktioista, eli siitä, mikä tehtävä lausekkeella tai sen osalla on lauseessa.

Syntaktiset funktiot on perinteisesti määritelty semanttisesti, eli merkityksen mukaan, jolloin sanotaan, että subjekti ilmaisee tekijää (verbin tekemisen suorittajaa), verbi ilmaisee tekemistä, objekti tekemisen kohdetta tai tulosta, adverbiaali tekemisen ulkoiseen kehykseen liittyviä seikkoja, predikatiivi ominaisuutta jne.

On kuitenkin helppo esittää lauseita, jossa tyypillinen funktio/sisältö -suhde ei kaikilta osin pidä paikkaansa, esim. *Olli bekam einen Kuss von Elli* (Olli sai suukon Elliltä).

Olli on lauseen *kieliopillinen subjekti*, mutta semanttisesti eli merkitykseltään tekemisen kohde. Elli puolestaan on tekijä, mutta syntaksisesti tai *kieliopillisesti adverbiaal*in funktiossa.

Lause on kieliopin laajin yksikkö ja kielen rakennetta selitettäessä se usein jaetaan lauseenjäseniin. Lauseen napa on finiittinen (eli taipuva) verbi, jonka *luonne* ratkaisee

lauseen muiden jäsenten syntaktisen funktion (lauseopillisen tehtävän), ts. sen, mitä lauseenjäseniä lauseessa täytyy olla, jotta lause on järkevä.

Esim. verbi *putzen* (siivota) vaatii subjektin ja objektin (kuka siivoaa, mitä siivotaan), kuten lauseessa *Ich putze die Küche* (siivoan keittiön), kun taas verbi *wohnen* (asua) vaatii subjektia ja paikan adverbialia, kuten lauseessa *Ich wohne hier seit drei Jahren* (aikailmaisuus *kolme vuotta* voi jäädä pois). Verbin luonne siis ratkaisee lauseenjäsenet.

Lähteenä käytetty teosta *Fred Karlsson: Yleinen kielitiede, Yliopistopaino Kustannus, Helsinki, 1994, 120–155.*